

metnuti u pravu nakaradu, bude li narod pometnuo svoj kičeni vez, da se našušuri tudjim perjem, kao ona ptica u basni, koju ostale ptice operušaše.

No nemojmo se predati snu tihom ljuljankom, koja će učiniti, da kitno narodno umjeće zamre;

STJEPAN ROCA:

SPLJET I NARODNO UMJEĆE ✓

U palači velikog rimskog imperatora i oko nje, razvio se je Spljet. U prvim vijekovima, njegovo stanovništvo bilo je rimskog porijekla a poslije, dolaskom Hrvata počeo je dobivati slavenski karakter. U njemu se održao glasoviti crkveni i narodni sabor radi glagolice, kojemu je učestvovala i prvi hrvatski kralj Tomislav. Takodjer je i ime kralja Zvonimira usko spojeno s njegovom prošlošću. Pod vladanjem ugarsko-hrvatskog kralja Gejze (1141.—1161.) već je Spljet postao dobrim dijelom hrvatski grad. To naravno mijenjanje nacionalnog karaktera grada, sve je većma raslo i napredovalo, tako da isti mletački sindaci Giustiniani i Diedo, u svojem izvještaju o Spljetu god. 1553. pišu: „Odijelo spljećana jest kroja slovenskoga a njihov jezik materinji (hrvatski) jest veoma sladak i gibak. Istina je doduše, da svi građani govore i jezik romanski (talijanski), a neki da se i nose po talijanski; nu gospodje ne govore nego svojim jezikom materinjim, premda se neke odličnije odijevaju po talijanski“.

Zanimljivo je kako naš najstariji pjesnik, spljećanin Marko Marulić slika Juditu i njezino ruho:

Toj rekši, izvi se iz vriće i vodom
po puti umi se i namaza vonjom.
Splete glavu kosom vitice postavi,
kontušsurehom svom vazam nase stavi;
s ošvom, ruke spravi, uši s ušerezmi
na nogah napravi čizmice s podvezmi.
S urehami tezmi, čami je viditi,
dostojna bi s knezmi na sagu siditi;
i jošće hoditi na pir s kraljicami
i čtovana biti meju banicami.
Zlatimi žicama sjahu se poplici,
a trepetljicami zvonjahu uvici;
Stahu zlati cvici po svioni sviti,
Razlici nerici po skutih pirliti.
Svitlo crljeniti ja rubin na prstih,
cafir se modriti, bilitna rukavih

držimo se čvrsto, ne dajmo se! Imajmo uvijek na umu da narodni vez i narodna riječ dva su velika amaneta, koja treba da pomno čuvamo, ako hoćemo, da se ta narodna karakteristika, cvijet i duša narodnog imena, održi kao vječita i mila oznaka našeg plemena.

biserina bustih, i sve od zlatih plas
sjati se na bedrih prehitro kovanas.

P. Kasandrić u svojoj svestranoj studiji o životu i djelima Marka Marulića, što je izašla kao predgovor novom izdanju „Judite“ prilikom proslave četiristogodišnjice hrvatske umjetne književnosti¹, tvrdi da je Marulić opisao ruho biblijske junakinje po uzorim ruha, kakvo su u njegovo doba nosile spljetske plemkinje, a to da je po talijansku. O tom Iveković u: „Judita pred Olofernom“, na drugi način shvaća Marulićeve stihove i slika je po narodnu. Naš odlični pisac i duboki poznavalac narodne umjetnosti prof. V. V. Vukasović, veli, da je Marulić veristički izveo u stihovima i sliku vladike splićanke, urešene po narodnu. S Marulićem se donekle podudara i narodna pjesma iz Herceg Bosne:

Tu oblači svilenu košulju,
Svrh košulje zlatnu anteriju²
Po njoj su joj zlačeni širiti³,
I prostrige, gdje joj stoje ruke,
Čerom⁴ se opasala pasom,
Malo lakim od tri litre zlata,
Jedna glava — dva su istifona⁵
Jedno grlo, a troji djezdani,
Jedne uši, a dvoje mindjuše....
Pokrila se vezenom ćatijom⁶
Pri kojoj su tri kite od zlata,
I obruba lijepo iskerana,
Kad uzbaci roglje od ćatije,
Sve tri joj se niz pleća sastaše,
Lijepu Maru po tomacim tuku⁷.

¹ „Matica Hrvatska“ g. 1901.

² „Antari“: turska gornja haljina.

³ Turski „Galon“, opšav.

⁴ Perzijski pojas.

⁵ Grčki: „Stefanos“: vijenac.

⁶ Turski = veliki rubac.

⁷ V. V. Vukasović: „Napomene o narodnom umjeću“.

Ne samo što su vladike splićanke nosile bogatom svilom i kadifom izvezeno ruho „bilit na rukavih biserina bustih“, već su se i splićani ponosili svojim odijelom „kroja slovjenskoga“. Marko Marulić u svojem asketičnom djelu: „De humilitate et gloria Christi“, pečatanom u latinskom jeziku, govori o gizdi i raskoši tadašnjih svećenika u Spljetu, koji „kupuju konje plemenite pasmine te ih kite srebrom i zlatom, pokrivaju sebe i njih izvezenom svilom, pa veličanstveno jašu javno s velikom pratnjom službenika, takodjer na konju“.¹ Reko bi da su konji i jahači, junaci iz narodni pjesama:

Pokrili ga čohom do kopita
Povrh svega puli risovina,
Osedlali sedlom srebrenijem,
Zauzdali djemom najljućijem
Turili mu zlatnu popršinu.²

Pa i narodna pjesma s ostalim narodnim umjećem, udomila se u Spljetu. Jedan od najstarijih spomenika o narodnom pjevaču na primorju, sačuvao se je u izvještaju grada Spljeta mletačkom senatu g. 1547., u kojem se spominje, da je neki slijepi vojnik pjevao pjesmu o Marku Kraljeviću, a čitav ju je puk pratio, jers u je svi znali.

Malo zatim spominje mađarski kronik Sebastian Tinodi u svojoj latinskim slovima pisanoj kronici, nekoga Dimitriju Karamana, kao najboljega guslara, koji je svojim pjesmama toliko uznio lipovskog bega, da ga je ovaj obasuo darovima.²

II.

Za bijeli vez na Muću i Sinju te za čipke u Pagu, Primoštenu i Trogiru, koje su svojom umjetničkom krasotom zadivile svijet, zna se da su našeg porijetla.

Kao što su Mlečani kroz stoljeća pokupili po našim krajevima znamenitije ostatke rimske arhitektonske i kiparske umjetnosti, tako su i naše čipke raznosili i imitirali pa ih kao vlastitu proizvodnju i pod svojim imenom rasprodavali po glavnijim mjestima jadranskoga i sredozemnoga mora. Sve što je bilo boljega i dragocijenijega po primorskim manastirima, sve su nam odnijeli i rasprodali. Rijetki su ostaci toga bogatog i specijalno našeg narodnog umjeca, ali hvala jačini duše narodne, umjetnost u vezenju i čipkarenju sačuvala se je i do danas, pa se u nekim mjestima diže i preporadja na nov život.

¹ P. Kasandrić: „Marko Marulić: Život i djela“.

² Dr. B. Drechsler: „Izabrane narodne pjesme“.

Trogir je bio negda središtem čipkarskog rada. Do kakve savršenosti u tom radu dolazahu, najbolje nam svjedoči svećenička bijela košulja, što se čuva u franjevačkom samostanu „Gospa od Drida“ na otoku Čiovu, a koja je radjena u Trogiru.

Naše čipkarsko umjeće i bijeli vez svestrano je proučila vrijedna spisateljica Natalija Bruck-Auffenberg, pa iz njezinog golemog djela „Dalmacija i njena narodna umjetnost“, koje su preveli na hrvatski Monsignor Bulić i prof. Lozovina donijet ćemo samo ono što se odnosi na Spljet: „Gradjanke Spljeta zaziru od prsnoga vela svoje okoline (Kaštela), ali pridržavaju krasne staroslovenske uzorke u cvjetovima, što ih one sasvim pučko-umjetničkim načinom izradjuju na bogato, ili bolje prebogato, izvezenoj krevetnoj rubenini. Nitko živ nije u Spljetu znao za tu odnemarenu narodnu radnju. Spisateljica je samo slučajno prolazeći svaki dan mimo veliko sušilo rublja otkrila sama ovaj divni bijeli vez u cvijeću, s cvijetnim čaškama, ispunjenim najfinijim a j o r čipkama i taj je vez u gustim pletkama prekrivao na pola ili u cjelosti vanjkuše, ponjave, pa i dvostruke pokrivače za postelje. Na postavljena pitanja dobila je odgovor, da i djevojčice prostijih obitelji od djetinjstva izradjuju ovakovu rubeninu sebi za opremu i to izvan škole, a da one same po sebi mijenjaju i sastavljaju uzorke i to sve u jednakom stilu u staroslavenske, orijentalne cvijetac-uzorke s ružama, jabukama i kruškama“.

Već napomenusmo da se je po ženskim manastirima u velike gojila ova vrst umjeca; tako su i dunne (koludrice) u samostanu sv. Klare u Splitu pravile čipke i vezle kere te ih prodavale osobito po Italiji. Osnovatelj glasovite mletačke kuće za trgovinu čipaka Jesurun, bijaše splječanin.

III.

Narodne su pjesme i popjevke odraz duše narodne i narodnog života. One slave njegovu vjeru, junastvo, običaje i nošnju. Na temelju njih, najveći naš istorik Natko Nodilo, otkrio nam je ono davno doba, kad su naši stari palili žrtve Perunu i Svetovidu a klanjali se Suncu, Mjesecu i prejasnoj Danici. Na temelju narodnih pjesama odlična i najproduktivnija spisateljica Jelica Belović-Bernadzikowska, dokumentirala je ljepotu i bogastvo narodne nošnje, začinila je tim biserom poezije svoje skroz znanstvene radnje o narodnoj ornamentici. I mi ćemo se poslužiti spljetskim pučkim popjevkama, koje je vješto prikupio gosp. Dujam Srećko Karaman, da nam iz njih zasjaje izginula lijepa i bogata narodna nošnja

plavokosih spljećanka, koje su nemilo zabile starinu svoju a zaplovile strujom mode.

Pavle se svojom ljubom hvali, da mu je ljepša od vile. Vili to žao bilo, pa zove Jelu ljubav Pavlovu :

Izjadi kuli na prozor
Jesi li lipja od mene !

Izadje Jela, koja je „trikrat lipja od vile“, pa joj reče :

Počekaj mene vilo ma
Neka se mlada obučen.
Pribilu svilu obuće
Svr'j bile svile zelenu,
Svr'ju zelene crjenu,
Na boke tanke zlatan pas,
Na bile ruke prstene,
Na glavu žarku krunicu.

Lijepa Mara sijala murtelu i mornarim je prodavala. Ovi začarani njezinom ljepotom, „prisikli čordom konope, bacili skal u more“. Kad se brod odmako od kraja, ugledala, Mara svog sokola, kojeg je ona gojila pa je njemu govorila :

A ti moj sivi sokole
pojdi mi k mojoj materi,
I reci mojoj materi ;
Da ono ruo crjeno
Neka ga dili sirotam ;
Da onu svoju krunicu
Neka je metne na oltar ;
Da onu svoju brnicu,
Neka je baci u Dunaj
Neka je voda odnese
Kako no Maru od majke !

Miše kapetan u „soldate se piše“, a za njim trče Radunova Ane :

Počekaj me Miše kapetane,
I ja s tobom u soldatem gredem,
Nek razgledam crne oči tvoje
P eng a ć u i h n a r u k a v e m o j e,
Kad mi dojde žeja Miše moga
Pogledaću na rukave moje,
Nek ne puca žejno srce moje !

U starije doba mlade su spljećanke vezle, prele i tkale, o čemu se je i u pjesmi spomen sačuvao. Majka budeći svoju jedinicu. kaže :

Ustani ustani
U dobar zaspala !
Prelo i kudija
Pusta ti ostala

Tvoje su ti druge
I vode donijele,
I kuću pomele
I rašak oprele.

Ili :

Gariful sam ja ubrala
Al ga nisam rikamala
Vaja mi ga rikamati
Momen dragu darovati !

Djevojka upozna je ladju dragog svoga :

Poznala sam jidra
Što sam ja otkala
Svaku treću žicu
Zlatom in dorala

A druga jidarca
Šta ja počmen 'kati,
Ja ću moje srce
Na nje pengavati:
Po čemu ću draga
Moga raspoznati.

Majka Maru i bije i kara, što se dragim na livadi ljubi :

Kune Mara luga zelenoga :
Lug zeleni ne pozelenio,
Što si mene majkom osvadio.
Ako sam ga rukom zagrlila
Nisu ruke pri grlu ostale ;
Ako sam ga justim poljubila,
Nisu justa pri justim ostala ;
Ako sam mu košuju oprala,
Sirota je jerbo majke nima ;
Ako sam mu košuju navezla
Mlado momče mene će vazesti ;
Ako sam mu jabučicu dala
Jabuka se goji za junaka !

U Spljetu, nazad kojih 70 godina, kad je etnografija bila još u povelju i kod većih naroda, napisao je naš dalmatinac Dr. Franjo Carrara sjajno djelo : „La Dalmazia descritta con 48 tavole miniate rappresentanti i principali costumi nazionali.“ Djelo nije dovršeno, ali je ipak dobar materijal za izučavanje narodne ornamentike. A nije li možda proučavanjem toga djela i razgledanjem njegovih lijepih tabela, potaklo našeg čuvenog dekoratora umjetnika Dragutina Inchiostria-Midenjaka, rodom Spljećanina, da u živom narodu po našem zagorju, tom vrelu stila i šara, pokupi ono što je najbolje, najvrijednije, e da stvori, složi naš narodno umjetnički stil ? On je u tom pogledu započeo i uspješno

djeluje, a žalosno je što ne može kod svojih zemljaka da nadje sljedbenika, koji bi krenuli njegovim putem, pa da se jednom i naša dekorativna umjetnost uputi jakim, svježim narodnim stilom, koji bi nas najbolje karakterizirao kao poseban narod i kao naciju velikih umjetničkih pretenzija.

Toj velikoj ideji preporodjaja narodne umjet-

nosti služi etnografski Muzej u Spljetu kao i čipkarski, vezilački i tkalački tečajevi pri c. k. obrtnoj školi u Splitu.

Spljet je u prošlosti znao cijeniti veliko narodno djelo, pa smo uvjereni, da će i u buduće biti središtem pokreta oko dizanja i spasavanja narodnog obrta i pučke umjetnosti.

IZ ZBIRKE P. PL. BOGDAN DUBROVNIK:

PUČKI OBIČAJI.

Zaruke, dar, ugovor, ženidba i babine na Obodu.¹

Kad se mladić naumi vjeriti, najprije se razumije sa djevojčicom, pa svoju namjeru saopći stariješini u svome domu i upita za to dozvolu. Ako mu pristanu, odredi se odmah dan, kad će u djevojčin dom. U određeni dan, pred večer, ide u djevojčin dom da upita domaćina, da li mu je po čudi i da li će mu dati djevojku. Ako domaćin pristane, sutradan ide isprošena djevojka u vjerenikov dom, da posjeti starješinu i da se osvjedoči, da li su dragovoljno pristali na ove zaruke.

Vjerenik² zatim odmah kúpuje dar vjerenici; dar se sastoji: 5 do 7 zlatnih prstena, zlatna iglica na prsi, jedne haljine i jedne crevlje³. Punici kupuje takodjer crevlje, a svim ženama u kući po ubručić⁴. Sve se ovo složi u koficu⁵, pa najmladja djevojčica iz kuće nosi vjerenici.⁶ S ovom djevojčicom ide vjerenik i njegov domaćin.

U djevojčinu domu spravi se dobra večera. Nakon večere upitat će kućni domaćin ili otac djevojčine: „A što vas imamo, što ste nam došli?“ — Onda vjerenik prihvati koficu, a starješina će vjerenikove kuće vadeći darove: „Ovo smo došli prositi i darovati djevojku; te kako smo pošteno došli, da je — ako Bog da — i pošteno odvedemo!“ Na ovo mu kućni domaćin: „Eto, srećno vam bilo!“

Onda slijedi ugovaranje; kad će biti vjenčanje koliko će se dati prćije itd. Sutra dan čuje se po selu i okolici, da se je za sigurno djevojka vjerila, jer da je sinoć bio ugovor.

¹ Obod, selo kraj Cavtata u dubrovačkom kotaru. Ovi seljani, na žalost, davno su ostavili narodno odijelo, što je svakako bilo onako kako u Velikoj Župi kraj Dubrovnika.

² Vjerenik u Dubrovniku i okolici kaže se mjesto zaručnik; pa vjerenica mjesto zaručnica i vjera mjesto zaruke.

³ Crevlje, postole.

⁴ Ubručić — rubac.

⁵ Koficu — košaricu.

⁶ Djevojčica nosi koficu u kojoj je dar, na glavi.

Koliko je kuća-moguća onoliko i odredjiva prćije; a zna se skrinja⁷ robe t. j. najmanje dvanaest promjena a i zlatnoga nakita: orečine⁸ i koralje okolo vrata a u novcu od 100 do 300 fiorina. Ako bi se našao koji da bi tražio više, tad bi mu odgovorio starješina: „Ne ćemo stavljati novi zakon na staru zemlju.“

Sutradan ide djevojka u vjerenikov dom i nosi svakomu dar. Ako su muške glave fumandžije⁹ nosi im kesu za duhan, ako nijesu nosi im po košulju; svakoj ženskoj nosi po ubručić. Vjerenikova kesa valja da bude fino navezana i da se istakne među drugim, ako ne kesa onda najfinija košulja.

Na Svisvete 1. novembra — vjerenica sláže u koficu: mjendela¹⁰, oraha, smokava, jabuka i jednu botilju¹¹ dobre rakije pa nosi na glavi u vjerenikov dom. Kad tamo prispije pozdravi i reče: „Došla sam da Vam čestitam Svisvete i donijela sam Vam nešto malo za žive.“

Na Materice,¹² vjerenik kupi kvartije¹³ bravljega mesa, pa ide s tim u punice i predavajući joj reče: „Na zdravlje ti Materice!“ punica spravi dobru večeru i pozove vjerenika i kućnu njegovu čeljad.

Na Očiče¹⁴ isto tako vjerenik nosi kvartier mesa pa govori puncu: Došo sam te otkupiti, čestito ti i na zdravlje ti Očiči!“ Slijedi isto večera kako i na materice.

⁷ Skrinja — sanduk, kovčeg, talijanski scrigno.

⁸ Naušnice tal. orrecchini.

⁹ Pušaći.

¹⁰ Bajama.

¹¹ Staklenica.

¹² Materice narod slavi predposljednju nedjelju pred Božić.

¹³ Kvartijer — četvrtina brava.

¹⁴ Očiče, narod slavi nedjelju pred Božić.